

הרב יהושע מינרטיין

עיה"ק ירושלים תיבכ"א

פסוקים שנשתנו בדרשותיהם של צדיקים *

ידוע דרך התלמודים, המדרשים, הזוהר ורבותינו הראשונים, לקצר הפסוקים ולערבם יחד (ראה תוס' מגילה ג, א ד"ה וילן). ומצינו שאף פסוקים שאינם קיימים כלל בספרים שלנו מובאים לדרוש בהם (כבוזה"ק פ' ויקרא ו, א "ואתה בן אדם שא קינה על בתולת ישראל", ובאר"ר פ' נשא קכט, א "להיות אונן פקחות", וראה בנצ"א ונצ"ז שם).

וראה בהגהות מהרח"ו לזוה"ק פ' תצוה (קפ, ב) שהקשה, כי לפי דרשת הזוהר שם "יש טעות בספרי תהלים שלנו בפס' רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם, וצ"ל את שועתם" (ועוד קשה בפס' חנון ורחום, עיי"ש), והביא את שהקשו ברע"מ פ' פינחס (רנד, א) על הדרשה ד"כלת משה", שהרי "כלות" כתיב בוא"ו, ותירצו שם "דהכי כתיב חסר [כלת] בתורה למעלה בשמים, ולא בתורה שניתנה לנו" [דכתיב בה "כלות" מלא, בפ' נשא ו, א]. וע"פ זה כתב מוהרח"ו לתרץ גם בזוהר תצוה שם, שכך כתיב "בתהלים שלמעלה בשמים" אך לא בס' תהלים שלנו.

והרב החיד"א בנצ"א לזוה"ק פ' חוקת (קפד, א) הביא כדברים האלו בשם הרמ"ז, שתירץ את דרשת הזוהר שם [עה"פ "אל תירא אותו" (חוקת כא, לד) "עד דרוש אחיך אותו" (תצא כב, ב)], שאינה תואמת עם ספרי-התורה שלנו [שבשני המקומות "אתו" חסר וי"ו], וכתב ע"פ דברי הזוהר עצמו בפ' בלק (רג, ב), שיש הבדלים בין הכתיב שב"מתיבתא עילאה" ובין הכתיב שב"מתיבתא דרקיעא" [לגבי המלה "גבעות" בפ' בלק (כג, ט)], לכן אפשר שהדרשות שאינן תואמות את הכתוב בספרים שלנו, נאמרו ע"פ הנוסח שבאחת משתי המתיבתות הללו.

(*) זאת כתבתי לתשובת הגרי"ח סופר שליט"א, שהקשה (בגל' יד עמ' קצג) על האמור בדברי קדשו של אדמו"ר בעל המגן-אברהם מטריסק (הנדפסים בגל' יב עמ' כט, והוא מכתבי השומעים ולא מכתבי"ק כמ"ש בקושייתו), שדרש את הכתוב "תרעד בהרים ויעשנו", והרי בפס' בתהלים (קד, לב) נאמר "המביט לארץ ותרעד, יגע בהרים ויעשנו". והנה גברא רבא קחזינא וגם קושיא אלימתא, אבל התירוצים לקושיות מעין אלו גם הם רבו כמו רבו ובוודאי לא נעלמו מעיני הכותב. ולהלן הבאתי רק את חלקם, ולא את אלו הנוגעים בבירור נוסחי הספרים שהיו לפני רבותינו הקדמונים.

אח"ח 1234567

וב"כ הרה"ק מקומרנא בס' **"היכל הברכה"** (בפ' נשא) גבי אותה דרשת חז"ל דלעיל (המובאת גם ברש"י על אתר): כלות, בספרים שלנו מלא וא"ו, ובמתיבתא דקב"ה חסר וא"ו. ועל יסוד דברי הזוה"ק הנ"ל בפ' בלק כתב שם (ע"פ ומגבעות אשורנו): ובוזה יאירו עינינו בכל התורה, שמצינו בגמרא ובוזהר ובמדרש היפוך המסורה, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים.

וכעין זה כתב בס' **"בני יששכר"** (תמוז-אב, מאמר ב, אות יא), ע"פ דברי גורי האריז"ל (הובאו בס' **"דבש לפי"** מע' ק אות י) בביאור הטעם של שינויי הקרי והכתיב, "כי התורה נדרשת בשתי ישיבות, מתיבתא עילאה ותתאה", ובהקדמה זו יובנו "כל שארי הענינים דדרשו חז"ל בקצת שינוי ממה שנמצא במסורת שלפנינו", כי הם ידעו את הנוסח הכתוב במתיבתא עילאה – "כן הוא בזוהר". והוסיף לתרץ בזה את קושיית "הרב הגדול חיד"א זלה"ה" (בס' "חומת אנך" פ' שלח) על "הרב הקדוש מהר"ש מאוסטירפאליע ז"ל", שדרש בפס' "והימים ימי בכורי ענבים" (שלח יג, כ) כאילו נאמר בו **"ענבים"** חסר יו"ד (והוא לו בספרו **"לקוטי שושנים"**).

ובספר "אביר הרועים" (ח"א עמ' לא אות מח) כתב ע"פ דברי הזוה"ק ומוהרח"ו הנ"ל, לתרץ את דברי המהר"ל הידועים (בס' ררך-חיים למס' אבות ה, יט) בענין "שני נערי עמו – אתו" (שהחליף בין האמור [בפ' וירא כב, ג] אצל אברהם אע"ה, לבין האמור [בפ' בלק כב, כב] אצל בלעם), שכך כתיב בתורה שלמעלה בשמים.

דבר יחסי

ועוד מצינו אצל המהר"ל בספרו הנ"ל (ה, כג) שכתב: וכן אמר הכתוב "ואילו מאה שנים יחיה". ופסוק זה אינו בכתובים כלל בספרינו.

ובדרך זו יכולים אנו להבין דברים תמוהים נוספים מעין אלו בספריהם של צדיקים, כגון פירושיו של ה"מגלה עמוקות" (תניינא, פ' תרומה, דרוש לה, יב-יד) בפס' "יפטירו בשפה רפה יניעו ראש", ואילו בתהלים (כב, ח) נאמר רק "יפטירו בשפה". בס' **"עמק המלך"** (שער אור"א פ' מה) מביא את הפס' "דודי נסע ונגלה" ומפרשו בלשון "חיבת דודים", אך בפסוק (בישעי' לח, יב) נאמר **"דודי נסע"** (1).

(1). ידוע שהיו מגדולי המקובלים שלא ראו את הס' **"עמק המלך"** בעין יפה, וכדאיתא בס' **"שם הגדולים"** בערכו: "הצנועין מושכים ידיהם מלקרות בו". אך נערץ הוא ספר זה בבית-מדרשה של החסידות, ובונים עליו לרוב; האדמו"ר רש"ז מקאפוסט (נכד אדמו"ר ה'צמח צדק' מליובאוויטש) כותב באחד ממכתביו: קבלת מהר"י סרוג ז"ל... היו אז החברים מגמגמים מלדבר בזה מפני שלא הזכיר זאת הרח"ו ז"ל כלל, ואח"כ על

הפסוק

ובדברי קדשו של המהרש"א מצויה תופעה זו לרוב (ראה בס' "תולדות אדם" פ"ז), כגון:
 במס' ע"ז (מד.) שמדייק בתיבה "עדותיך" שבפס' "זכרתי בלילה שמך ה' ואשמרה עדותיך", אולם בקרא (תהלים קיט, נה) נאמר "ואשמרה תורתך" ולא "עדותיך".
 במס' מנחות (קי.) מדייק הוא בכתיב של "עיר החרס", אבל בפס' (ישעי' יט, יח) הכתיב הוא "עיר החרס". במס' מגילה (טז.) דורש המהרש"א את הפס' "טוב מלא כף נחת מבית מלא זבחי ריב", שתחילתו בקהלת (ד, ו) וסופו ממשלי (יז, א) – יעו"ש שלכאורה לא דמי כלל לדרך הש"ס לקצר פסוקים ולערבם יחד.

וכך מצינו גם ב"אור החיים" הק' בכ"מ (2), כגון בפ' בראשית (א, כ) שמדייק בתיבת "רקיע" שהרי"ש בה קמוצה, ואילו לפנינו היא בשב"א; בפ' שמות (ב, י) מדייק בקדימת טעמו של השם לקריאתו, בפסוקים "כל השומע יצחק וגו' ותקרא שמו יצחק" "כי ראה ה' וגו' ותקרא שמו ראובן", אך לפנינו הסדר הפוך (ואף בשינוי גדול): "ויקרא אברהם את שם בנו וגו' ותאמר שרה וגו' כל השומע יצחק לי" (וירא כא, ג; ו), "ותקרא שמו ראובן וגו' כי ראה ה' בעניי" (ויצא כט, לב); ועוד לו (בפ' וילך) שמבאר את האמור בריש הפרשה "וילך משה וידבר את כל הדברים האלה", אך בקרא דידן ליתא כלל לתיבת "כל".

* * *

והנה לאדמו"ר בעל ה'תניא' דרך אחרת בביאור הענין; והוא בס' "מאמרי אדמו"ר הזקן" (הקצרים, עמ' תקעב), וז"ל: ענין מה שמצינו בזהר כמה פעמים סודות הרבה.

תלמיד תלמידו בעל עמק המלך ז"ל שהרחיב הביאור בזה, יצאו עליו מערערים מגדולי המקובלים בריש גלי, עד שאחר-כך במעזריטש קיימו את קבלתו. עכ"ל. ובס' הבעש"ט על התורה (פ' תשא ס"ק ט) מביא בשם הרה"ח בעל ה"בית רבי": שקבלה ביד בעלי החב"ד איש מפי איש עד רבינו הקדוש הר"ר ר' דובער ממעזריטש, ומסופקני אם לא עד הבעש"ט ז"ל... שהוא ז"ל האמית קבלתו [של ס' עמק המלך], ואמר שמה שלא דיבר מהרח"ו ז"ל מדרושים הללו, הוא לפי שדרושים הללו נאמרו מפי האר"י ז"ל עוד טרם שבא אליו מהרח"ו ז"ל, ובעל עמה"מ קבלן מהחברים ששמעו אז מפי האר"י ז"ל. עכ"ל.

אולם בנדו"ד כתב אדמו"ר ה'צמח צדק' (בס' "אור התורה" פ' בלק עמ' א"טז): בעמק המלך... שגג וכתב דודי נסע ונגלה... והגיה שם כאדמו"ר הגאון [בעל ה'תניא'] נ"ע וז"ל, שגגה היא כי דורי כתיב. עכ"ל.
 (2). המה ועוד נקבצו ב"תולדות אור החיים" להר"ר מרגליות בסופו. והביא שם גם את דברי האוה"ח בפ' וירא (יט, א) "וירא לוט וירץ" ואילו בספרים שלפנינו "ויקם" כתיב, ולפלא שלא העיר שכן הוא גם בזה"ק פ' וירא (קו, ב).

אוצר החכמה

1234567

על פסוקים, והפסוק לא נכתב כפי הדרש כו'. במגיד מישורים בסופו, שהדבר נשתלשל בשכל האדם, והוא אינו זוכרו, שמעלימים ממנו כו', אבל הדבר אמת כו', והבן וד"ל. עב"ל

וכוונתו לדבר האמור בס' "מגיד מישורים" פ' נצבים, שאמר לו המגיד למרן הב"י: אע"פ שלפעמים אני מפרש שום פירוש על פסוק שאינו כן, הלא לפי מאי דאיהו ברעותך אני אומר, ומ"מ פירושא דאמינא קושטא הוא, ועלך רמי ליתובי ליה על פסוקא כדכתיב. והיינו דכתיב "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם", כלומר, לפום מאי דאיתא ברעותא דב"נ הכי מחזיין ליה, "ונשמת שדי תבינם" כלומר, אעפ"כ האי דמפרשי קושטא איהו, ומיבעי דיבינון יתיה על קרא כדכתיב. עב"ל.

אוצר החכמה
1234567

וכך בס' "מאמרי אדמו"ר הזקן" (אתהלך - לאזניא, עמ' ג): ומפני שאין השפע נדמה אלא לפי אופן המקבל, לכן צריך לפרש הפסוק כמו שזוכרו המקבל, אבל מצד שכחת הנשמה את הפסוק או מדרש בעת ששופע מעין החכמה עילאה לא יהיה מפני זה שינוי בעצמות הדרוש והסוד האמיתי, אלא שצריך לסדרו לפי סדר הפסוק. עב"ל.

כלומר, אין כאן ענין של נוסחים שונים בפסוק בין מתיבתא דרקייעא למתיבתא דארעא, אלא ששפע החכמה נשפע לצדיק בהתאם למעמדו ומצבו של המקבל באותה שעה, ולכן יכול הפסוק להשתנות. אך הדרשה היא אמת לאמיתה, וצריך האדם למצוא את הדרך ליישבה עם הפסוק בצורתו (3).

(3). ומענין לענין באותו ענין; על קשר מוחלט בין הדרשה לפסוק, גם במקרה שנראה לכאורה שהקשר הוא רופף, דחוק ו"מאולץ", ניתן ללמוד מד"ק של ה"דגל מחנה אפרים" (בסוף פ' חוקת): דהנה לפעמים כתוב בכוונות איזה סוד בגימטריא, וכשאינו עולה התיבה להמספר ההוא, אזי כתוב "עם הכולל" ולפעמים "עם האותיות"... שבאמת האר"י ז"ל וכן כל הצדיקים שבדור הפותחים פתח בתורה הקדושה להבין איזה דבר, ואומרים גימטריא על זה, הם הבינו ברוח קדשם שורש הדבר ההוא שיש באותו הדבר סוד ההוא, אך להלביש הדבר לפני השומעים צריך שיאמר בענין גימטריא, לכך אומר תמיד לפי מה שהוא עולה, או עם

עוד נתבאר ענין זה בספרי החסידות בדרך נוספת, שהתורה נתונה לצדיקים לעשות בה ולשנות את צירופי אותיותיה כרצונם, הן לצורך שעה והמשכת ישועות, והן לדברי-תורה גורעין ומוסיפין ודורשין וכו' (ואודה למי מן הקוראים שיגלה לן היכן נאמרו הדברים הללו בספרן של צדיקים) (4). ויש להסמיק זאת לאמור **ברע"מ** פ' פנחס (רנד, א): וכמה מקראין מארי מתניתין אינון מרבין וממעטין... ביום כלת משה, כלת דרשינן ביה (וראה **נצו"א ונצו"ז** שם).

ואפשר שהם הם דברי הרמ"ע **מפאנו** בס' **"יונת אלם"** (פ' צט) שכתב בזה"ל: במקומות רבים מהזהר תמצא **"כי שמש ומגן ה' צבאות"** [ובכתוב (תהלים פד, יב): **"ה' אלקים"**], ואל תתמה, כי זהו דרך הגמרא ג"כ לתקן הפסוקים בחילוף וחסר ויותר, כי היכי דתפרש ממילא ההיא דרשה דעלה קיימו, כמו [ברכות ח, א] **"הן א-ל כביר לא ימאס"** [שדורשים **"כביר"** על תפילת הרבים, ואילו בפסוק (איוב לו, ה) קאי **"כביר"** על הקב"ה]. עכ"ל. כלומר, יש כח ביד חכמים לשנות את הפסוקים ולהתאימם אל הדרשה הנצרכת להם.

ונסיים בדבריו הק' של בעל **"אור החיים"** (פ' נשא שם, לענין דרשת חז"ל **"כלת משה"** אע"ג ד"כלות" כתיב): ואני אומר כי דברי תורה כאלו וכיוצא באלו אינם נמסרים לכל מרים יד בתופשי התורה, כי יסובב הדבר הכפירה והזלזול בכבוד מורים... ודרשה זו אין אדם דורשה מדעתו אם לא תקדים ההכרה בדברים על בוריין ואמיתותם מפי מקבלי תורה וסודותיה ורמזיה. עכ"ל.ק.

התיבות והנקודות, כדי להלביש הדברים שיוכלו להבינם שמרומם בו סוד זה... אבל באמת הם הבינו זה מהאור של הדבר עצמו, שמאיר להם ה' ב"ה בחסדו הגדול להבין שיש באותו דבר סוד ההוא. עכ"ל. ועל דרשה אמיתית שאינה מתיישבת בפסוק, נאמר בס' **"מובחר שבאבות"** (הנדפס בס' **"חבל נביאים"**, ווארשא תרמ"ג, ונתייחס שם לאריז"ל) בדברי המשנה (אבות ד, ג) **"אל תהי מפליג לכל דבר... ואין לך דבר שאין לו מקום"**, המשל, כשאומר אדם אחד איזה פשט, שהענין אמת ואמיתי, אך אינו מתיישב באותו פסוק ובאותו מקום שהוא אומר, אל תרחיקו בשביל זה, כיון שהענין נאה יהיה מתיישב במקום אחר, ואין לך דבר שאין לו מקום.

4. בס' **"סיפורים נוראים"** (קרוב לתחילתו), כותב הרה"ח ר"י מקיידאן את אשר שמע בעצמו מפי הגר"מ מרגליות (בעל ה"שערי תשובה" לשו"ע), שאמר על מרן הבעש"ט נ"ע: התנהגותו הי' משונים, וגם דרשותיו הי' משונים, אעפ"כ – כאשר הוא נודע במדינתנו – אין שייך להתפלא עליו כלל. ואף אם המצא תמצא בדרשותיו פסוק אשר לא כן הוא מסודר בתורה התיבות, אין להרהר אחריו ח"ו, כי כל אותיות התורה הי' נתונים בידו מלמעלה לעשות בהם כרצונו.